

ULAK FİLMİNDE HALKBİLİMİ İZLEKLERİ

Kabul Tarihi: 05.09.2016

Yayın Tarihi: 31.10.2016

M. Abdulbasit SEZER¹

Öz

Bu çalışmada, Çağan Irmak'ın hem senaryosunu yazdığı hem de yönetmenliğini yaptığı 2008 yapımı *Ulak* filmindeki halkbilimi öğeleri değerlendirilecektir. Halkbilimi ürünlerinin kitlelere ulaştırılmasında önemli bir araç olan sinema, son dönemlerde bu misyonunu fazlasıyla yerine getirmektedir. *Hacivat ve Karagöz, Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu* gibi Türk halk kültürünün önemli kahramanları beyaz perdeye aktararak halkın belleğinde kalıcı bir yer edinmişlerdir. Özellikle masal unsurlarının başarılı bir şekilde ele alındığı *Ulak* filminde kahraman Hekim Zekeriya, Anadolu kültüründe önemli bir yere sahip olan masal icracılarının bir nevi temsilcisi olarak dikkat çekmektedir. Halkbiliminin en önemli konularından biri olan masal türü filmin temel yapısını oluşturur. Çocukların yaşam serüvenleri içerisinde karşılaştıkları ilk edebi tür olan masallar, onların yaşadığı ve yarattığı iç evreni yansıtan en önemli araçlardan birisidir. Masal aracılığı ile çocukların ilk kez tanıdığı bazı tip ve karakterler onların hayal dünyasında kalıcı izler bırakarak belleklerde uzun bir şekilde yaşamaya devam eder. Ahlaki, bireysel ve psiko-sosyal gelişimin en önemli araçlarından biri olan ve bünyesinde barındırdığı ince mantık ile çocukların vazgeçilmez olan masallar, film kahramanı Hekim Zekeriya'nın duygulu üslubu ile yedinci sanatın büyüdü dünyasında çocukları gizemli bir yolculuğa çıkarır. Filmin genelinde masallar aracılığı ile verilen mesajlar; cesaret, yardımlaşma ve sosyalleşme gibi insan ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan eylemler olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında Şamanist imge ve ritüeller ile formel söylem ve sayılar da filmde yer alan diğer folklorik unsurlardır. Filmin bazı bölümlerinde şaman ayinlerini çağrıştıran bazı eylem ve danslar, giyim kuşam ve takılar ilkel yaşamın temel izlerini yansıtırken izleyiciye eşsiz görsel bir şöven sunulur.

Anahtar Kelimeler: Ulak, halkbilimi unsurları, masal, ileti, cesaret

FOLKLORE THEMES in THE MOVIE of ULAK

Abstract

In this study, the folklore themes in the *Ulak* movie, the screenplay of which was written and directed by Çağan Irmak and released in 2008 will be analyzed. Cinema which is an important means of delivering products of folklore to the masses performs this mission greatly in recent years. The important protagonists of the Turkish folk culture such as *Hacivat and Karagöz, Deli Dumrul, Keloğlan and Koroglu* have had a permanent place in the memory of the people, transferred to the motion picture screen. In particular, protagonist in the movie of *Ulak*, in which fairy tale elements dealt with successfully, Hekim (Physician) Zekeriya takes attention as a kind of representative of tale performer that has an important place in Anatolian culture. Folktale genre which is one of the most important issues of folklore, constitute the basic structure of the film. Tales which are the first literary types encountered by children during their life adventure, is one of the most important means of reflecting their life and inner universe created by them. Some types and characters known for the first time by children by means of tales continue to live longer in their in their memories, leaving permanent traces in their dream world. Tales which are the most important means of moral, individual and psycho-social development and are indispensable with the subtle logic, take children to a mysterious journey in the magical world of seventh art with an emotional style of Hekim Zekeriya (Physician Zekeriya). The messages generally given in the film by means of tales are the actions such as courage, cooperation and socialization which play an important role in human relations are noteworthy. Besides, shamanistic images and rituals and formal discourse and numbers are also the folkloric elements included in the film. A unique visual show is presented to the viewer in some part of the movie by means of actions and dances evoking the Shamanic

Keywords: Ulak, elements of folklore, fairy tales, message, bravery

Giriş

Halkbilimi ürünlerinin görsel çağdaş sanat türlerinde ele alınması, bu ürünlerin daha geniş kitlelere ulaştırılmasında önemli bir faktördür. Yedinci sanat olarak kabul edilen sinema, bu sanatlar içerisinde en eğlenceli türlerden biri olarak benimsenir. Halk hikâyesi, masal, destan, efsane, mitoloji, inanışlar, gelenek-görenekler vb. birçok halkbilimi konusu çeşitli yerli ve yabancı

Yrd. Doç. Dr., Diçle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü,
absezer@hotmail.com

sinema filmlerinde ele alınmıştır. *Tahir ile Zühre*, *Kerem ile Aslı*, *Ferhat ile Şirin*, *Koroğlu* gibi halk hikâyeleri; *Pamuk Prenses* ve *Yedi Cüceler*, *Hansel ile Gretel* gibi Batı masalları; *Keloğlan*, *Ali Baba ve Kırk Haramiler*, *Şahmeran* gibi Doğu masalları; *Gilgames*, *İlyada* ve *Odyssea*, *Battal Gazi* gibi destanlar çeşitli dönemlerde değişik yönetmenler tarafından beyaz perdeye aktarılmıştır. Çağan Irmak, yönetmenliğini yaptığı birçok filmde halkbilimsel öğelerden yararlanmışır.

Makalemize konu olan *Ulak* da bu öğelerin yoğun olarak işlendiği filmlerden biridir. Masal motiflerinin filmin tamamına serpiştirilmesi, şaman ritüellerini anımsatan ayinlere yer verilmesi, deyimlerin sıkça kullanılması, dini unsurların ve çeşitli halk inanışlarının olay örgüsü içerisinde işlenmesi yönetmen Çağan Irmak'ın başarısı olarak yorumlanabilir.

Tartışmalar ve Bulgular

Son zamanların en iyi, özgün senarist ve yönetmenlerinden olan Çağan Irmak, hem televizyon dizileriyle hem de sinema filmleriyle ülkemizde adından çokça söz ettirmiştir. İlk olarak *Asmalı Konak* ve *Çemberimde Gül Oya* dizileriyle ün kazanan yönetmen, daha sonra *Babam ve Oğlum*, *Issız Adam*, *Mustafa Hakkında Herşey* gibi izleyiciden yoğun ilgi gören filmlere imza atmıştır. *Babam ve Oğlum* filmiyle ülkemizde ve yurtdışında ödüller alan Irmak, makalemizde ele alacağımız *Ulak* filmiyle de Radikal Gazetesi Halk Ödülü'ne layık görülmüştür. Senaryosunu yazdığı dördüncü filmi olan 2008 yapımı *Ulak*'ın yönetmenliğini de kendisi üstlenmiştir. Genellikle aynı oyuncularla çalışmayı tercih ettiğini bildiğimiz Çağan Irmak, *Ulak* filmiyle de izleyicileri şaşırtmamış, filmlerinde görmeye alışık olduğumuz Çetin Tekindor, Hümeysra, Yetkin Dikinciler, Melis Birkan gibi oyuncularla sinema kastını oluşturmuştur. Aslında birçok filmde hesaplaşma konusunu keskin bir biçimde ele alan ya da sezdirenen yönetmen, *Ulak* filminde de aynı konuyu; ütöpik bir dünyada, bilinmeyen bir köy ve zamandaki çocukların dimağlarında ve anlatılan masalarda Hekim Zekeriya'nın bir isyanı olarak izleyiciye sunuyor.

Film, köy köy dolaşıp masal icra eden anlatıcı Zekeriya'nın (Çetin Tekindor) bir köyden ayrılıp ormanların içinden süzülerek bir başka köye masal anlatma yolculuğu ile başlar. Masalçı Zekeriya'nın yolunun düştüğü son köy, masal anlattığı diğer köylerden farklıdır. Bu köyde yaşayan insanların birçoğunun, etraflarında olan biten kötülöklere göz yumup sessiz kaldıkları için gönülleri kararmıştır. Birkaç kişi ve özellikle çocuklar dışındaki herkes, hoşgörüsünü kaybetmiştir. Bu bağlamda Zekeriya, yolunun doğru köye düştüğüne inanır. Sırlarla dolu bir masal olan *Ulak* İbrahim'in hikâyesini anlatmaya başlar ve anlattıkça köyde birtakım değişiklikler baş gösterir. Masaldaki esrareniz olaylarla birlikte köyün sırları da açığa çıkmaya başlar.

Hekim Zekeriya'nın diyar diyar gezip masal anlatmasına neden olan vakalar, filmin bütününe serpiştirilerek izleyicide merak duygusunu doruğa ulaştırır. Aslında anlatıcının farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda dillendirdiği tek anlatı olan *Ulak* İbrahim'in hikâyesi, gerçek yaşamda oğlunu kaybeden hekim bir babanın çığılığı ve isyanıdır. Yazdığı sır dolu bir kitaptan dolayı öldürülen oğlunun hikâye ve masallarda yaşamasını isterken aynı zamanda cürmü işleyen kişilerin cezalandırılmadığını bilen ve bunu hazmedemeyen Hekim Zekeriya, çocukların muhayyilesinde iyi-kötü kavramlarını harekete geçirerek bir çeşit cesaret temalı bir isyan hareketi başlatmak ister. Kendini masal anlatmaya zorunlu hisseder ve bunu şu sözleriyle özetler: '*Dilim olmazsa ben neyerim, anlatmalı bu masalı ki yüreğim soğusun* (Irmak, 2008).

Türk sinemasının başarılı yönetmenlerinden biri olan ve birçok filmde halkbilimsel öğelerden yararlanan Çağan Irmak'ın *Ulak* filminde en çok dikkat çeken halk edebiyatı unsuru masaldır. Filmin hemen hemen bütününe yayılan bu unsur, literatürde yer alan şekilleriyle ele alınmıştır. Filmin hemen başında masalların önemli bir bölümü olan formeller Çetin Tekindor'un tiyatral sesiyle şu şekilde ifade edilir: '*Bütün güzel hikâyat, bütün masallar gibi buna da yaradanın adıyla başlayalım. Ben diyeyim yüzyıl evvel siz deyin şimdi daha dün gibi. Zamanlardan bir zamanmış. Ben diyeyim bir köy, siz deyin işte bu köy, işte yandaki, işte beriki köylerden bir köymüş, bu memleketin bir yanı, bu memleketin kendisi. Sabah daha kimse uyanmazdan ta uzaktan bir yolcu düşmüş bu köye. İbrahim'miş adı bu civanın. Bir köyden bir köye ulakmış meğerse* (Irmak, 2008). Bir nevi giriş formeli olarak kabul edilen bu replikler, masallardaki zaman ve mekân kavramları hakkında da bizlere fikir vermektedir. Masalları; kendisine ait kavramları ve anlatım dili ile olağan

ve olağanüstü olayları anlatan eğitici nitelikli, geleneksel ve kolektif karakterler taşıyan nesir türleri olarak tanımlayan halkbilimci, bilim insanı Prof. Dr. Ensar Aslan, masallarda zaman ve mekân kavramlarının olmadığını, herhangi bir zamanda ve genellikle herhangi bir yerde (ülkede) geçtiğini ifade eder (Aslan, 2008: 270). Filmde de anlatıcı Zekeriya, anlatacağı hikâyelerin başında bunu dile getirerek geçmiş, gelecek ve şimdi arasında uzamsal ve mekânsal köprüler kurar.

Köklü bir hikâye ve masal anlatma geleneğine sahip olduğunu düşündüğümüz film kahramanı Hekim Zekeriya'nın şahsında, Anadolu'da masal anlatıcıları tarafından kadim bir geçmişe sahip ve bazı kurallara bağlı olarak icra edilen masal anlatma geleneğinin adabı, filmde de benzer bir şekilde yer alır. Masal anlatıcısı Hekim Zekeriya ile dinleyici çocuklar arasındaki etkileşim, Anadolu'daki masal anlatma geleneğinin bir yansıması şeklindedir. Yarıda kesilerek merak duygusunu doruğa taşıma, ertesi gün için sözleşerek aynı yerde ve saatte toplanma, masalların önemli kısımları ile ilgili sorular sorma ve anlatıcıya duyulan saygı bunlardan bazılarıdır.

Masalların çocuk gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu birçok pedagoğ tarafından kabul edilmiştir. Çocukların kişiliklerini oluşturmalarında, hayal dünyalarına işlerlik ve zenginlik kazandırmalarında, iyiyi ve kötüyü ayırt etmelerinde; doğruluk, sabır, cesaret gibi huyları edinmelerinde sihirli bir değnek işlevi gören masallar, hem kolay öğrenmeyi hem de hoşça vakit geçirmeyi amaç edinir. Masal ikliminden beslenen bütün çocukların yaşam içerisindeki gelişimleri ve sosyalleşmeleri de bunun bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Ulak filminde Hekim Zekeriya, masalı anlatırken çocuklardan anlattığı masalla ilgili kahraman suretleri oluşturmalarını ister. Böylelikle anlatıcı, çocukların hayal dünyalarında hem iyi hem kötü kavramlarını canlandırıp hem de bir nevi masalın bilmecesini çözmeyi amaçlar:

--Ben de size bir masal anlatsam, ister misiniz?

-- Neden sebep?

--Bi de sıkıntın geçsin diye

--Nasıl masal ki o?

--Öyle bir masal ki, anlatan kadar dinleyen de yorulmakta. Neden bilir misiniz?
Çünkü bu masaldaki kişileri siz önce kafanızda göreceksiniz.

--Nasıl yaparız ki?

--Masalda yaşlı bir nene onun sureti belirir ya gözünüzün önünde. Bu kişileri oynatan kafanızda, orta oyunu gibi, hayal perdesi gibi. Bu gördüğümüz, tanıdığımız, bildiğiniz insanlardan biri de olabilir. İyiyi yakıştırın, o belli olsun içinizde, kötüyü boş verin o kara bir suret olsun (Irmak, 2008).

Filmin temel konusu olan Ulak İbrahim'in hikâyesinden sonra, masalı dinleyenlerde görülen ve eğitimin ilk hedeflerinden biri olan davranış değişiklikleri portreler halinde ortaya konur. Masalın temel iletisi olan cesaret, film kahramanları Meryem, Ferhat ve Ömer'in şahsında küskünlüğe son verme, nefret ve isyan temalarıyla verilir. Filmin temel karakterlerinden biri olan Meryem, köy köy gezip masal anlatan gezgin Zekeriya'nın anlattığı hikâyeyi dinledikten sonra etrafında dargın olduğu insanlarla barışma yolunu seçer. Bu aynı zamanda masalın, bireyde iletişim becerisini geliştirdiğinin bir yansıması olarak algılanabildiği gibi negatif bir yapıdan pozitif bir atmosfere geçilebileceğinin bir göstergesidir. Aynı şekilde, filmin yan karakterlerinden Ferhat'ın, masal dinledikten sonra kendisine kötülük eden kişilere karşı Ulak İbrahim'den yardım beklemesi iyi, cesur ve yürekli masal kahramanlarının çocuklar üzerinde bıraktığı güçlü etki ile açıklanabilir.

Masalsız büyüyen çocukların olumsuz durumuna dikkat çeken film, yetişecek nesillerin yaşama geniş perspektiften bakabilmeleri için masalın büyümlü gücünden yararlanmak gerektiği tezini taşır. Ünlü şair Cemal Süreya'nın *Masal dinlememiş çocuklar büyüyünce kedi resmini bile cetvelle çizerler* sözünü doğrular nitelikte ilerleyen filmin sonunda, kahramanların evreninde görülen pozitif gelişim ve değişimler masalın eğitsel anlamda gücünü ortaya koyar.

Filmde yer verilen bir diğer halkbilimi unsuru ‘at’ır. İnsanoğlunun tarihsel gelişim süreci içerisinde en yakın ilişki kurduğu hayvanların başında at gelmektedir. Türk halk anlatılarında kahramanın en yakın arkadaşı olan at, tamamlayıcı bir unsur olarak dikkat çeker. Köroğlu Kıratı’yla, Manas Akkula’yla, Bamsı Beyrek Boz Aygır’la anılır. Halk kültüründe kahramanı uyarıcı, zor anlarında yardım eden, ölümüne yas tutan at motifi, Çağan Irmak’ın bu filmde Ulak İbrahim’in heybetinin ve temizliğinin bir simgesi olarak doru at şeklinde ifade edilir. Anlatıcı Hekim Zekeriya, Ulak İbrahim’i anlatırken *doru atı vardı* ifadesi ile kahramanı at ile bütünleştirir. Filmin sonunda at ile ilgili yapılan tasvirler tıpkı halk hikâyelerinde, destanlarda ve masalarda karşılaşılan efsanevi at motifi ile benzeşmektedir.

Filmin bazı bölümlerinde Şamanizm ritüellerini çağrıştıran sahnelere de rastlanır. Ateş etrafında çeşitli müzik enstrümanları eşliğinde temsil edilen ayinler ve yapılan danslar, ilkel mitolojinin izlerini taşır. Dekor olarak kullanılan tasarımlarda, oyuncuların giyim kuşam ve takılarında Şamanist yaşamın benzeri yansımalar izleyiciye aksettirilir. Ayrıca Hekim Zekeriya’nın küçük bir çocuğun eline kendi hazırladığı merhemi sürmesi şamanın sağaltma görevini de bizlere anımsatır. Şamanist kültürde ve halkbiliminde işlevsel olarak kullanılan formel sayılar, özellikle masalarda ve halk hikâyelerinde sıkça yer alır. Pertev Naili Boratav, sayıların genel karakteristiği üzerine şu tespitlerde bulunur: *Halk inanışında kimi sayılara özel bir anlam verildiği, onların sık sık kullanılmasından, tam ve gerçek rakam yerine bildirilmek istenen miktarın böyle bir sayı ile gösterilmesinden de anlaşılır. 1,3,5,7,9,12 gibi ilk sayılarla 40,70,72,99,300,360,366,1001, 18000 gibi daha yüksek sayıların her biri kutluluk, hayırlılık, uğurluluk anlamı taşırlar* (Boratav, 2003:117). Hemen hemen bütün inanç sistemlerinde anlam bulan 3 rakamı, özellikle Şamanist ve İslami kültürde anlam kazanan 7 ve 40 rakamları filmde anlatılan masalda işlevsel olarak kullanılır. Anlatı kahramanının masalın sonunda yedilere ve kırklara karıştığı ifade edilir. Böylelikle halk kültüründe ve Alevi Bektaşî geleneğinde ifadesini bulan yedilere ve kırklara karışan kişilerin bir daha görünmemelerine gönderme yapılarak masal kahramanı Ulak İbrahim’in kutsallığına dikkat çekilir.

Sonuç

Halkbilimi ürünlerinin dünyada ve ülkemizde sinema gibi hem eğlenceli hem de geniş kitlelere ulaşan bir araçla izleyiciye ulaştırılması önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir. Batıda Grimm masallarının, Yunan ve Roma mitolojisinin ünlü kahramanlarının vb. birçok halk bilimi ürününün büyük bütçeler harcanarak beyaz perdeye aktarılması, ülkemizde de son dönemlerde bunlara benzer anlatıların ciddiyetle ve profesyonelce sinemaya yansıtılması kuşkusuz bu alana olan ilgiyi artırmaktadır. Bu yönüyle Çağan Irmak’ın Ulak filmi, ele aldığı konu ve ortaya koyduğu halk bilimi tezleri bakımından önemlidir.

Filmde ele alınan masalın özellikle vermek istediği mesajların, olay örgüleri içerisine serpiştirilerek izleyiciyi etkilemesi hedeflenir. Masalı dinleyen film kahramanlarında görülen olumlu anlamdaki değişiklikler, eğitimin temel hedeflerinden biri olan *bireyde istendik davranış değişiklikleri* oluşturulması ilkesiyle örtüşür. Çocuklara masal üzerinden verilmeye çalışılan iyi, kötü; doğru, yanlış; güzel, çirkin; güven ve cesaret gibi kavramlar Çağan Irmak’ın objektifinden örnek portrelerle yansıtılır. Burada önemsenmesi gereken durumlardan biri anlatıcının takındığı tavırdır. Hekim Zekeriya, Anadolu’da onlarca yıllık bir anlatma geleneğine sahip olan sözlü edebiyatımızın kaide ve kurallarına bağlı kalarak masal anlatmayı icra eder.

KAYNAKLAR

Aslan, Ensar. (2008), *Türk Halk Edebiyatı*, Maya Akademi Yayınları, Ankara.

Boratav, Pertev Naili. (1997), *Az Gittik Uz Gittik*, Adam Yayınları, İstanbul.

Boratav, Pertev Naili. (2003), *Yüz Soruda Türk Folklorü*, K Kitaplığı, İstanbul.

Campell, Joseph. (1992), *İlkel Mitoloji “Tanrının Maskeleri”*, Çev: Kudret Emiroğlu, İmge Yayınları, Ankara.

Grimm J, Grimm W. (1992), *Masallar 2*, (Çev: Kemal Kaya), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Irmak, Çağan. (2008), *Ulak* (Sinema filmi) Avşar Film.

Proop, Vladimir. (2001), *Masalın Biçimbilimi*, (Çev: Mehmet-Sema Rifat), Om Yayınları, İstanbul.

Sakaoğlu, Saim.(1999), *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Sezer, Abdülbasit. (2012), Masalların Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi: Diyarbakır Örneği, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Sezer, Melek Özlem.(2014), *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Süreya, Cemal. (1992). *Folklor Şiire Düşman*, Can Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Muhsine Helimoğlu. (1997), *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ürün Yayınları, Ankara.

Yücel, Tahsin. (2005), *Anadolu Masalları*, YKY (Doğan Kardeş), İstanbul.

<https://wikipedia.org.tr/wiki/çağan>

<http://filmakinesi.org/ulak-izle.html>

düşbed